

TORE NORDENSTAM

Etiske grunnlagsproblemer

i et pragmatisk perspektiv

solum

TORE NORDENSTAM

FRA „ER” TIL „BØR”?

Etiske grunnlagsproblemer i et pragmatisk perspektiv

Solum Forlag A/S, Oslo 1984

«De aspektene ved tingene som er viktigst for oss er skjult gjennom sin enkelhet og hverdagslighet. (Man legger ikke merke til det, fordi man alltid har det for øyet.)»

Ludwig Wittgenstein.

INN H O L D :

FORORD	9
INNLEDNING:	
SPØRSMÅLET OM MORALENS BEGRUNNELSE	13
1. KRITIKK AV SPRÅKHANDLINGSTEORIEN	17
1.1. Searles første eksempel	17
1.2. Searles andre eksempel	22
1.3. Searles tredje eksempel	27
1.4. Basisfakta og institusjonelle fakta	32
1.5. De nødvendige institusjonene	38
1.6. Konklusjon I	40
2. FRA KOMMUNIKASJON TIL ETISK	
KOMPETANSE	43
2.1. Filosofisk refleksjon — en strategi for moralens begrunnelse	43
2.2. Lingvistisk og kommunikativ kompetanse	48
2.3. Kommunikasjonens etikk	51
2.4. Argumentativ kompetanse	54
2.5. Den umulige egoisten	57
2.6. Normer, eksempler, kompetanse	64
2.7. Konklusjon II	67
NOTER	71

FORORD

At mulighetene for å argumentere rasjonelt i grunnleggende etiske spørsmål er forsvinnende små, er et standpunkt som er utbredt både i fagfilosofiske kretser og i det offentlige liv. En av grunnpilarene for den alment utbredte mistilliten til fornuftens muligheter på det etiske området er læren om at normer og vurderinger ikke kan avledes fra fakta-utsagn. Enkeltavgjørelser på det moralske området kan begrunnes med henvisning til almene normer, men hva med de almene normene? (Jeg kan begrunne et vedtak om å holde et spesielt løfte med henvisning til den almene normen om at løfter skal holdes, men hvordan skal man kunne begrunne den almene normen om at løfter skal holdes?) Om man oppfatter etikken som summen av alle normer og vurderinger som har med menneskers velferd å gjøre, blir etikken tilsynelatende hengende i luften.

Situasjonen minner ikke så lite om den klassiske diskusjonen om forholdet mellom sjel og legeme. Om man definerer sjel og legeme som to fullstendig adskilte størrelser (som f. eks. Descartes gjorde), så har man avskåret seg fra alle muligheter til å påvise forbindelser mellom sjel og legeme. Men dette er paradoksalt, siden vi vet at det finnes en rekke forbindelser mellom sjel og legeme. I stedet for å prøve å løse Descartes' problem om sammenhengen mellom bevisstheten og legemet, må vi prøve å oppløse problemet gjennom å påvise at de begreper om sjel og

legeme som Descartes opererte med, ikke svarer til hverdagslivets forestillinger om sjel og legeme.

Descartes bygget opp til en umulig situasjon gjennom å han uten å reflektere nærmere over saken innførte spesielle begreper om sjel og legeme som ikke er identiske med de begreper som vi benytter i det daglige liv. På lignende måte har man bygget opp til en umulig situasjon på det etiske området gjennom å innføre begreper om fakta og verdier, som egentlig er abstraksjoner fra våre faktisk eksisterende handlingssituasjoner.

Strategien for å komme seg ut av uføret på det etiske grunnlagsområdet gir seg nærmest av seg selv dersom diagnosen er riktig så langt: Vi må gå tilbake til de handlingssituasjoner som vi er i når vi opptrer som etisk ansvarlige aktører. Vi må se på etikken i et handlingsfilosofisk (pragmatisk) perspektiv. Det er dette vi skal prøve å gjøre på de følgende sidene.

Et grunnbegrep i denne sammenhengen er begrepet etisk teft. Erfaring og skjønn spiller en avgjørende rolle i alle handlingssituasjoner som berører menneskers ve og vel, dvs. alle etiske situasjoner. Hva etisk teft eller etisk kompetanse er, er noe alle kjenner fra sin egen erfaring. Men det er ikke lett å beskrive hva dette innebærer nærmere bestemt. I den aktuelle moralfilosofiske litteraturen tilhører dette de forsømte områdene. I den analytisk-filosofiske litteraturen om etikk finner man mange sofistiskerte analyser av detaljproblemer som sammenveing og prioritering av verdier, men meget lite om den erfaring som nødvendigvis må til for å kunne foreta avveingene og prioriteringene. I det følgende skal vi prøve å vise hvordan begrepet om etisk kompetanse tvinger seg på når man begynner å granske etikkens grunnlagsproblemer, og antyde hva de grunnleggende innslagene i etisk kompetanse er.

For å tydeliggjøre våre poenger velger vi som utgangspunkt en velkjent analytisk-filosofisk behandling av faktum-verdi-komplekset, nemlig Searles såkalte språkhandlingsteori og den kritikk som denne teorien er blitt utsatt

for i nyere tysk filosofi. Det kan se unødvendig tungvint ut å gå veien gjennom andres delvis uholdbare bidrag, men når det gjelder så grunnleggende ting som fakta, verdier, normer og etisk teft er dette den eneste farbare veien. Det dreier seg om å få øye på ting som er skjult for oss gjennom sin enkelhet og hverdagslighet, som Wittgenstein har uttrykt det.

At aktørenes kompetanse spiller en avgjørende rolle på det etiske området, er et sentralt tema i den avhandling om arabisk moralsyn som jeg skrev for tyve år siden (*Sudanese Ethics*, publisert 1968). At eksempler spiller en uunngåelig rolle på det etiske området og at den ensidige interessen for generelle normer som kjennetegner mye av nåtidens filosofiske etikk derfor må korrigeres, er også en av de bærende innsiktene i den avhandlingen. I mitt arbeid med å videreutvikle innsikter av dette slag i et systematisk gjennomført pragmatisk perspektiv på områder som etikk og estetikk, har jeg hatt en uvurderlig støtte i samarbeidet med Kjell S. Johannessen ved Filosofisk institutt, Universitetet i Bergen. Det samme gjelder mine andre samarbeidspartnere ved Universitetet i Bergen: Tor Bastiansen ved Teatervitenskapelig institutt, Gunnar Danbolt ved Kunsthistorisk institutt, Gunnar Skirbekk ved Filosofisk institutt. Jeg retter min takk til dem og de andre deltagerne i seminarene over pragmatiske, hermeneutiske og estetiske emner de siste årene.

Jon Wetlesen (Filosofisk institutt, Universitetet i Oslo) og Kjell S. Johannessen har lest manuskriptet til denne bok med et kritisk blikk og foreslått en lang rekke språklige og innholdslige forbedringer, som jeg benytter anledningen til å takke dem for.

Til slutt en takk til Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd for et trykningsbidrag.

Bergen, 28. desember 1983.

Tore Nordenstam